

A MAGYAR A MUTATÓ SZÓCSKÁRÓL.

Értekezésem tárgyát azon *a* szócska képezi, mely a *ki*, *mi*, *mely*, *mennyi*, *hol*, *mikor*, *míg* stb. szók előtt állni szokott, s ezekkel — Toldy Ferencz és az akadémiai Nagy-Szótár készítői által megállapított helyesírás szerint — összevonva irandó.

E tárgyat már egy ízben a „Pesti Napló“ Tárczájában (múlt évi 158. sz.) röviden fejtegettem, s az akadémia írásmódja mellett emeltem szót. Távol vagyok attól, hogy ebbeli nézeteimet bárkire is ráeröltessem. Midőn most e tárgyra visszatérek, a szóban forgó *a* miségének szabatos meghatározását tűztem ki feladatomúl; miután erre nézve is különbözök a nézetek.

Azt, hogy mi legyen ezen *a*? elvkérdésnek tartom, melynek megoldása már azon czélből is kívánatos, hogy a hibás föltevések, valamint az ezeken alapuló hibás következtetések is megczáfoltassanak; a mi a magyar nyelvészetnek csak érdekében lehet.

A kérdéses *a* a Nagy-Szótár útmutatása szerint *mutató elem*, vagy *mutató szócska*; a nyelvtanoké szerint — legalább a *nevekre* vonatkozólag — *névelő*. A „Pesti Napló“ múlt évi Tárczájában (198. 215. sz.) azon felfogás is nyilvánult, hogy ezen *a* mutató név más: *Egy szó miségére nézve három különböző föltevés!*

Nyelvtanaink egyikében *) olyan tételre is akadtam, mely szerint a *hol*, *honnét*, *hova*, *meddig* helykötők előtti *a* (*a hol*, *a honnét* stb.) szintén névelő volna.

A Nagy-Szótár tisztelt szerkesztői is fölismerék a nyelvésztünk terén e részben fenforgó tévedést, midőn a N.-Szótár Előbeszédében (1. köt. 5. füzet, 5. lap.) többek közt úgy nyilatkoztak, hogy „*amely*, *ami*, *aki* szókban ugyanazon mutató (*a*) elem vagyón,

*) Szvorényi.

mely *ahol*, *ahonnan*, *avagy* s másokban, melyek régiesen szintén irattak *a* kíséretében; mégis, nem lovén nevek, senki sem tekinti azon *a* vagy *az* elemet névelőnek — articulusnak stb. stb.“

Ama rövidke sorok meggyőzőleg hatottak reám, s az ott érintett tárgynak kimerítőbb fejtegetésére ösztönöztek egyúttal. Sikertült-e azt tisztába hoznom? Ennek eldöntését a nyelvészek nagyérdemű osztályának ítéletére bízom.

Eligazodási kulcsul előrebocsátom, hogy a szók, melyekhez ezen *a* járul, általános elnevezéssel: visszamutató, visszavonatkozó szók; jelcsül: nevek, igchatározók*), kötszók; magában értetvén, hogy a határozók is, midőn két mondatot egyesítnek, kötszókká válnak. E visszamutató beszédrészek, a *midőn*, *amíg*, *midőn* és *vagy* kivételével, mint tudjuk, kérdő szók is egyszersmind, s mint ilyenek, eredeti értelmöknek felelnek meg, ú. m. *ki?* *mi?* *mely?* *milyen?* *hány?* *mennyi?* *mekkora?* *hol?* *miként?* *mikor?* *hogy?* *merre?* stb. Ha e szókat az *a*-val összekötjük, lesz azokból: *aki*, *amely*, *ami*, *amikor*, *ahol*, *amíg*, *avagy* stb.; például: *akit látok*; *aminőt akarsz*; *amerre nézek* stb.

Most lássuk: az itt idézett, s ezekhez hasonló mondatokban névelő-e az *a*?

A névelőnek, szabályszerint, csak nevekre vonatkozásáról lehet szó. Ez elvet nem ingatja meg azon körülmény, hogy egypár időhatározó, s a melléknevekből alakult igchatározók felsőfoka névelővel is használtatik, p. a múltkor; a minap; a lehető leggyorsabban. E szók: *múltkor*, *minap* alakra nézve nevek, s következőleg elemezhetők: „múltkoron“ (múlt időben, mult alkalom-kor) „minapon“ (múlt napon). Így: „leggyorsabban“ is a *gyors* melléknévnek, melyből alakult, fogalmára vezethető vissza ekképen: „leggyorsabb módon.“ Ez okból mondhatjuk az elv megsértése nélkül: *a múltkor*, *a minap*, *a leggyorsabban* stb. De itt különösen a szoros értelemben vett nevekhez járuló *a*-nak misége forog szóban; s ha bebizonyúl, hogy az ezek előtti *a* nem névelő, főlőslegessé válik a nem-nevek előtti *a* szerepének kutatása.

A névelő a főnév által kifejezett tárgyat a többiek közül kiemeli, egyedíti, s az így kiemelt, egyeditett tárgynak teljes határo-

*) A *mily* szó, melyhez az *a* járul, olyan mondatban, mint: „*Mily* jó vagy!“ — melléknévhatározó.

zottságot kölcsönöz. Névelőt csak a főnév fogad el; t. i. csak olyan név, mely — akár szorosan vett főnév, akár nem — főnév minőségében szerepel. Nem minden főnév fogad el névelőt, s nem mondjuk, például: *a Zrinyi, az Angolország*; de amely név vagy bármilyen szó névelős, arról bizonyossággal mondhatjuk, hogy főnévül áll a mondatban.

Némely, nem szorosan vett főnévnel arra nézve, hogy névelős lehessen, elég az, ha főnév *helyett* áll, p. „*az enyém ég*“ (t. i. az én házam ég). Más neveknél ez nem elegendő; mert íme: a személyi névmás, a visszatérő névmás, s más nevek főnév *helyett* állnak; mégsem nyerhetnek névelőt, s nem mondjuk: „*az én beszéltem*“ — „*a magad vagy*“ — „*az ennyi kell*“ stb. Így a visszamutató neveknél arra nézve, hogy névelővel állhassanak, nem elég az, hogy a főmondatban álló főnévre visszavonatkoznak, p. „*a kit látok*“; vagy, hogy a mellékmondatban elhallgatott főnév helyét pótolják, p. „*a hányat láttam*“ (t. i. a hány embert láttam). Ez még nem teszi azokat főnevekké; sőt épen ez mutatja ki legjobban, hogy e szók, visszavonatkozásukban, nem lehetnek főnevek, következésképen nem állhatnak névelővel. E mondatban például: „*a hányat láttam*, stb. — a *hány* szó csakúgy nem névelős, a mint nem az a *valahány*, p. „*valahányat láttam*, mind ilyen volt.“ Ezt már az is bizonyítja, hogy *ahány* és *valahány* közt csak halvány árnyalati különbség van.

A *hány, mennyi, mely, ki, mi*, stb. előtti *a* tehát már azért sem lehet névelő, mert eme szók nem állnak *főnevek gyanánt*; a *mi*, többek közt, ezeknél is arra nézve, hogy névelősek lehessenek, „*conditio sine qua non*.“

Mihelyt így szólunk, például: „*az én fontos személy előtted*“ — „*a semmit nem tartom soknak*“ — (vagy a nyelvészet nyelvén): „*a hány? mennyiségkérdő névmás*“ (mintha mondanók: Az ember gyarló teremtés). „*A ki, mi, mely* szókról tudni kell, hogy stb.“ — azonnal kétségtelenné lesz, hogy az *a* névelő; mert e szók itt főnévileg használatnak, vagyis: főnevek *gyanánt* állnak. Ez már magában véve is eléggé mutatja, hogy a visszamutató szók, *mint ilyenek*, nem állhatnak névelővel; és pedig azon egyszerű okból, mert *ezen* minőségekben nem főnevek. De vizsgáljuk meg a dolgot más oldalról is:

A főnév soha sem vezérelhet függő mondatot, vagyis: soha sem lehet a függő, a mellékmondatban az a szó, mely a mondatot függővé, mellékmondattá *teszi*, s a főmondathoz kapcsolja. A főnév

mindig bevégzett, teljes *fogalmat* fejez ki, következésképen csak bevégzett, teljes *gondolatot* kifejező, azaz független mondatnak lehet alapja, kiindulási pontja. Vegyük, például, kiindulási pontul ez alanyiszót: *vendég*. Adjunk hozzá állítmányt, p. jö. „*Vendég jö*“, s megvan a független mondat (tőmondat). Névelővel: „*a vendég jö*.“ — A bővített mondat is, természetszerint, önálló lesz, p. „*öcsém vendéget vár*“ — névelővel: „*öcsém várja a vendéget*.“ „*Az ilyen kell nekem*.“ „*A másé nem kell*.“

A főnév függő mondatban is állhat; de nem *vezérli* azt, p. „*a ki vendéget vár*.“ E függő mondatot az *a ki* vezérli, s csatolja az illető főmondathoz. E függő mondatnak az *a ki* annyira lényeges része, hogy elhagyásával azonnal megszűnik a függő, s keletkezik önálló mondat: „*vendéget vár* (t. i. ő). — A nem teljes *gondolatot* kifejező mondatnak vezérlője nem lehet más, mint nem-teljes *fogalmat* kifejező szó; az ilyen pedig nem főnév, s a hozzájáruló *a* nem névelő. Az idézett mondatban: „*a ki vendéget vár*“ — a *ki* szónak ép oly kevés határozottsága van, mint ha az állítólagos névelő mellőzésével azt mondanók: „*ki vendéget vár*.“ Főnév-e itt a *ki*? Ép oly kevés az, mint a *mely* névmás e mondatban: „*a mely ember vendéget vár*.“ —

A névelős főnév tárgyese *határozott igealakot* vonz, p. „*a jót szeretem*“ — „*az övét nem fogadták el*“ — „*a hármat egybefoglalod*. E példákban egyesül a névelős szók három próbája, tudniillik: A mondatok önállóak; a tárgyese *határozott igealakot* vonz, s — a mi e két próbának alapját teszi: — a nevek itt kétségbevonhatlan főnevek. Állítsunk ezek mellé egypár visszamutató nevet, állítólagos névelőstül, p. „*a mit látunk*“ — „*a melyet választottál*“ — „*a mennyit akarsz*.“ Itt a mondatok függők, s természetesen a visszamutató nevek által vezéreltetnek; ezek tárgyese *határozatlan igealakot* vonz; a nevek e szerint nem főnevek, s így, mint látjuk, a névelős nevek egyik próbáját sem állják ki. Ennek alapján *határozottan* mondhatjuk, hogy a szóban forgó nevek előtti *a* nem névelő. Itt az *a* csak annyit eszközöl, hogy az eredeti értelmöknél fogva kérdő szók félremagyarázhatlanul visszamutatókká válnak. Ezt, a *határozottság* felé irányzott törekvésnek, indulásnak mondhatjuk, mely az utazáshoz hasonló, a midőn az ember sem otthon nincs már, sem ott sincs még, a hova igyekszik.

Határozottság tekintetében háromféle nevek vannak a magyar

nyelvben : teljesen (absolute) határozottak , viszonylagosan v. föltételesen határozatlanok , és teljesen határozatlanok. Az első osztályba tartoznak azok , a melyek tárgyesete határozott igealakot vonz ; többek közt a névelővel , mutató névmással , vagy birtokraggal bíró nevek. A második osztályba esnek azok , a melyeknél a tárgyeset határozatlan igealakot vonz ugyan , a melyek mindazáltal , mint bevégezett fogalmat kifejező szók , magukban véve határozottak , s csak az első osztálybeliekkel szemben határozatlanok. Ilyenek többek közt a névelővel , mutató névmással , vagy birtokraggal nem bíró főnevek ; továbbá az első és második személyű névmások. A harmadik osztályba esnek a *ki*, *mi*, *mennyi* (vagy a *ki*, a *mi*, a *mennyi*) stb. visszamutató nevek , melyek mint be nem végzett fogalmat kifejező szók , teljesen , föltétlenül határozatlanok , annyira , hogy , ha a határozatlan igealaknál még határozatlanabb alak *volna* a magyarban , ezt fognák a szóban forgó nevek , tárgyesetökben vonzani ; nem hogy — leghatározottabb nevek módjára — még névelővel is állhatnának !

A névelős név soha sem hazudó próbáinak egyike — a határozott igealak — csak azon szóknál nem alkalmazható , a melyeknél névelő nélkül is határozott igealakot használunk ; például : „egyiket , másikat nézi“ — „melyiket választaszuk?“ — Az ilyen szóknál a *mondat függetlenségével* teendő kísérlet mutatja meg , ha vajjon lehetnek-e névelős nevek ? p. „a másikat látom.“ — Ez független mondat ; azért is névelő az *a* ; „a melyiket megválasztjuk“ — függő mondat ; következésképen nem névelő a *melyiket* előtti *a*.

A független mondatra , s határozott igealakra vonatkozó elv , a névelős nevet illetőleg nem tűr kivételt. A függő mondat , s a visszavonatkozásnak ebben rejlő eszméje határozatlan valami ; ilyes-miben pedig vezérlőleg soha sem szerepelhet a névelő , mint a mely épen arra való , hogy teljes határozottságot adjon , mely a határozott igealakban nyilatkozik. Állításomat igazolja azon körülmény is , hogy még a *tárgymutató névmás* szenvedője is az olyan beszédben , mint p. „pénz kell ? azt adhatok“ — s a birtokragos névé is az olyan mondatban , mint p. „befogatok két lovamat“ — határozatlan igeragozással jár. De mihelyt így szólunk , p. „átadhatod-e *a* pénzt ? , vagy : „ — — azt *a* pénzt ?“ okvetlen így felelünk reá : „azt átadhatom.“ Mihelyt így szólunk p. „befogatom két lovamat , legott ezt értjük alatta : „befogatom *a* két lovat ;“ (t. i. a kettőt , a melylyel bírok ; mert több nincs).

Jegyzet. Nem tévedek talán, ha azt állítom, hogy a határozott igealak elmélete a névelő, mutató névmás nyelvtani működésén, s a harmadik személy fogalmán alapul. A főnév — t. i. a névelő s mutató névmás meghatározásának tárgya — akár személyt, akár dolgot fejezzen ki — mindig harmadik személyű. Ez teszi a harmadik személyt a névelővel s mutató névmással rokontermészetűvé. Ennek tulajdonítható az is, hogy a személyi névmás első és második személyének tárgyesete határozatlan — a harmadik személyé ellenben határozott igeragozással jár. Az *én* és *te* szók fogalmával annyira együttjár az egyediség, s ezzel összekötött határozottság, hogy már ezért sem szorúlnak a határozott igealak segélyére. Az *ő* alatt az emberek millióinak bármelyike — az *én*, és *te* alatt csak *én* és *te* érthető. De erre való tekintet nélkül is, azt hiszem, hogy az első és második személynek szenvedője azért nem vonzhat határozott igealakot, mert a főnév csak a harmadik személy fogalmának felel meg; ez pedig a főnevet egyeditő, s meghatározó névelő s mutató névmás működésével legszorosabb kapcsolatban áll.

A főlebb mondottakból kitetszik, hogy a névelő működésének eredménye még kivételesen sem lehet a határozatlan igealak; míg a mutató névmás abban az egy esetben, melyben viszonylagosan határozatlan névre mutat, mint a főlebbi példa (azt adhatok) bizonyítja, erre nézve kivételt tesz. De valamint egyfelől nem *mutató* névmás az, mely névre nem *mutat*, úgy másfelől nem névelő az olyan szó, mely a névnek *teljes határozottságot* nem kölcsönöz.

Vannak, igenis, esetek, melyekben a *ki*, *mi*, *mely* stb. névmások, sőt a *mikor*, *hol*, *merre* stb. igehatározók is *főnevek gyanánt* állnak. Ekkor névelővel is állhatnak; s valamint ezt mondjuk, például: „a *sem* tagad“ — „a *volt*-ra semmit sem adok“ — épúgy mondhatjuk: „ne nézd a *kit*, hanem a *mit*“ — „hagyjuk a *mit*, és a *mennyit*“ — „a *mikor* furcsa kérdés a te részedről.“ — (Vagy nyelvtani magyarázatokban p. „a *hol*? időkérdő határozóról tudni kell, hogy stb.“) —

Az ilyen mondatokban a kérdéses szók kivetközvéen visszavonatkozó, határozatlan természetükből, főnévileg használatnak; s ennek folytán rá is ismerünk az előttük álló *a*-ra, mint névelőre; míg a következőkben: „a *kit szeretsz*“ — „a *mit látok*“ — a *mennyit akarsz*“ — „a *merre nézel*“ stb.; a névelőnek álarczát látjuk csupán,

Mint hogy tehát eme szók, kivételesen ugyan, de nem ritkán, főnevek gyanánt is állnak, s ez ezekben névelővel is használhatók, — a mely mindig különiratik — épen a különbség feltüntetésére kellene az *a* szócskát összevonni e szókkal ott, a hol azok, rendes természetöket követve, visszamutatólag szerepelnek; mert ekkor az *a* egyszerű elötoldat. Például: „mit tegyek? (Felelet:) „a *mit* különös kérdés; tégy *a* mit akarsz.“ — „Hova vigyem?“ — „a *hova* nem tartozik ide; vidd *a* hova tetszik; csak vidd el.“ — Még egy példa a *mi* személyi névmással: „a *mi* dolgunk volt; azt el is végeztük.“ Ellenben: „*A* mi dolgunk *volt*, azt el is végeztük.“ —

A miket a névelő tulajdonairól mondtam, azok nem egyeznek össze a nyelvtanainkban eléforduló következő tétellel:

„A *ki, mi, mely, milyen, mennyi* stb., még ha névelővel állnak is, határozatlanok, p. „*a* *mit* teszek“ stb.

E nevek kétségkívül határozatlanok; de épen azért *nem állhatnak névelővel*; épen azért *nem lehet névelő a szóban forgó a*.

Azon nézetet sem oszthatom, mely, mint a fölebbi tételből kivont következtetés áll két jeles tankönyvben; és pedig az egyikben ¹⁾ következőképen:

„Fölösleges a névelőt“ — tehát az *a*-t — „a *ki, mi, mely, mennyi* stb. előtt kitenni, p. „*kit* a rosszak dicsérnek, vagy: *a* *kit* a rosszak dicsérnek, stb.“ — „Küldhetek még annyit, *mennyit* akarsz, vagy *a mennyit* akarsz.“

A másik tankönyv ²⁾ útmutatása szerint: a *ki, mely, mi* viszahozó névmásokat mindig névelő nélkül kellene használnunk, p. „*kit* a szerencse üldöz.“

Kétséget sem szenved, hogy a *névelőnek* kitétele e szók előtt nagyon is fölösleges, és hogy e szókat *névelő nélkül* kell használnunk. De szintoly bizonyos az is, hogy az *a* szócskának használata igen sok esetben elkerülhetlen szükséges. Fölösleges lehet például e két mondatban: „*kit* a szerencse üldöz“ „*kit* a rosszak dicsérnek“; — mert itt a *kit* szó félremagyarázhatlanul *visszamutató* névmás. De már nem fölösleges az *a* szócska a következő mondatokban: „ez attól függ, *a* *kit* választunk“ — mert, ha így szólunk: „ez

¹⁾ Szvorényi.

²⁾ Ihász.

attól függ, *kit* választunk?“ ez, természet szerint egészen mást jelent. Vagy például: „küldhetek még annyit, *a* mennyit akarsz.“ E mondatban *a mennyit* szónak, *a* nélkül, nem elég határozott a visszavonatközása; a miért is, szerény nézetem szerint: „küldhetek még annyit, *a* mennyit akarsz“, érthetőbben, nyomatósabban, szebben, és magyarosabban van eléadva, mint: „küldhetek még annyit, *mennyit* akarsz.“ — A visszamutatás határozottságára a széphangra s a beszéd folyékonyosságára való tekintetek határozzák el: mikor kelljen az *a*-t kitenni, s mikor lehessen azt mellőzni.

Az állítólagos névelő mellőzésére vonatkozó javaslat nem menti meg a határozottság elméletét; mert nem teszi a névelő szereplését hibátlanná; másrésről pedig a visszamutatás nyomatosítására, s nem egy esetben, világos eléadására szolgáló *a* szócska működési körébe megyül, s ezt — a magyar nyelv természetével ellenkezőleg — szűkebbre vonja. „*Medicina pejor morbo . . . imaginario.*“

Nem czélszerűbb-e — föltéve, hogy a Magyar Akademia nézete alapos — egyszerűen kimondani, hogy a visszamutató nevek előtti *a* nem névelő? Ezen egypár szó kimondásával azt nyernők, hogy a névelő, rendeltetéséhez híven, a neveket mindig meghatározná, s a nyelvtani elveket soha sem hazudtolná meg.

Áttérek azon kérdésre, ha vajjon mutató névmás-e a kérdéses *a*?

A mutató névmás vagy megnevezett, vagy elhallgatott tárgyra mutat; s utóbbi esetben vagy alanyúl szolgál, p. „az fiú“ (t. i. az ott fiú), vagy a főnevek módjára ragoztatik, p. „*azé* legyen“ — „*ezt* akarom“ stb. — vagy a névutókkal érintkezvén, ezek — mint névhatározók — által meghatározatik, p. „*a mellett* ültem“ — „*ez után* indulok.“ — Megjegyzendő még, hogy a mutatónévmás mindig csak névre mutat. Ebben áll e névmás működése.

Hogy az *a* az olyan mondatokban, mint: *a mikor* lehet — *a hol* voltam — *a mig* élek stb. mutatónévmás legyen, sehogy sem foghatom meg. Egyébiránt alkalmazzuk a főlebb mondottakat a következő példára: „akkor, *a mikor* hazamentem.“ — Itt az *a* sem megnevezett, sem elhallgatott tárgyra nem mutat; mert sem azt nem fejezi ki, hogy: „*azon mikor*, sem azt, hogy: *az mikor* (ennek hasonlatára: *az fiú*). Ragozható főnév szerepét sem viheti; s e sze-

rint még csak az *a mellett* és *a mikor* közti párhuzam van hátra. E mondatban : „*a mellett ültem*“, az *a-nak van* elhallgatott tárgya, melyre rámutat. (Tegyük azt, hogy : *Pál mellett*). A *mellett* névutónak is *van* mit meghatároznia; s ez közvetlenül maga a mutatónévmás, közvetve pedig az elhallgatott *Pál*. De már ezen mondatban : „*A mikor haza mentem*“ — az *a* semmire sem mutat; mire is mutatna? Az *a-nak* továbbá nincs határozója; mert a *mikor* igehatározó nevet soha sem határozhat meg. Itt tehát olyan mondat forog szóban, melyben az állítólagos mutató névmás semmire sem mutat, és, daczára annak, hogy meghatározandó névül áll a mondatban, semmi által sem határoztatik meg. Az *ilyetén* mondatban hasztalan keresnénk mutató névmást.

Ugyanez áll a többi igehatározókra, illetőleg kötszókra nézve is; s ennek alapján határozottan mondhatom, hogy a *hol*, *merre*, *meddig*, *mióta*, *mig*, *midőn* stb. szók előtti *a* csakúgy nem mutató névmás, a mint nem az azon *a*, mely az *ott*, *arra*, *addig* stb. szóknál, az *m* közbeszúrát segélyével, elötétes ragúl szolgál, ú. m. *amott*, *am-arra*, *am-addig* stb.

A visszamutató *nevek* előtti *a* sem mutatónévmás; jelesül : *a ki*, *a mi*, *a mely* stb. nem tekinthető az *az ki*, *az mi*, *az mely* stb. szók összevonásának. — A mutató névmás, úgy mint a névelős szó, mindig csak független mondatot alapít. Csak *ilyen* mondatban van, mire mutatnia; a miért is például ezen összetett mondatban : „*Lemondok arról*, *a mire vágytam*“ — az *a* már azért sem lehet mutató névmás, mert a *mire* szóval együtt függő mondatban áll, melyet ez utóbbi vezérel. A mutatónévmást tehát a másik mondatban — a függetlenben — kell keresnünk : „*Lemondok arról*.“ A *mutató* szó egyáltalában, még lappangva is, mindig az önálló mondatban áll, p. „*a ki keres*, *talál*“ (t. i. *az talál*); „*értem*, *a mit mondasz*“ (t. i. *értem azt*); „*adok*, *a mennyit akarsz*“ (t. i. *adok annyit*).

A visszamutató mondat már természeténél fogva sem lehet — hogy úgy mondjam — *előre* mutató; pedig azzá *is* lesz, mihelyt azt teszszük fel, hogy a független mondatbeli mutatónévmás a függő mondatbeli *a*-ban ismétlődhetik; a minek nyomán a fennidézett mondatban : „*Lemondott arról*, *a mire vágytam*“ — az *a mire* állítólagos szópárt vagy így kellene elemeznünk : *az mire*, vagy pedig — minthogy ennek semmi értelme sincsen — ragostúl kellene a mu-

tató névmást eléadnunk, ekképen : „*arról mire.*“ Hogy ez a legmerészebb elemzés, melyet csak képzelhetni, nem szükség bizonyíthatnom.

Az efféle elemzés nyomán az értekezésem tárgyát tevő *a* majd tárgymutató, majd ismét minőség- vagy mennyiségmutató névmás lenne; sőt a kötszónak visszavonatkozó tagja előtt álló *a*-ban ugyanazon kötszónak *mutató* tagja ismétlődnék; és pedig még azon esetben is, melyben az itt elésorolt beszédrészek a független, jelesül a főmondatban csak lappangva szerepelnek; például: „*olyan, a milyen*“ annyit jelentene, mint: „*olyan, olyan-milyen*“; „*a mennyi*“ pedig: „*annyi-mennyi*“; „*a hol*“ így elemeztetnék: „*ott-hol*“ stb.

E szerint az *a*-nak picziny héjában a legkülönbözőbb beszédrészek lappangnának; ezt pedig már azért sem tehetjük föl, mert ezen *a* szereplésének, mindenben egyenlő eredményei arra mutatnak, hogy annak, nevek és nem-nevek előtt, ugyanazon egy alaknak kell lennie. E szócska a főmondatbeli mutató szók tökéletlen visszhangjának mondható. Magában értetik, hogy a pusztá visszhang az eredeti, valódi hanggal föl nem cserélhető.

A mutató és visszamutató szók mindig külön-külön mondatokban állnak; a miért is: *a ki, a mi, a mely, a milyen, a mennyi* stb. soha sem lehet a mutató s visszamutató szók összevonása, s két egyszerű mondat egybeolvasztója; hanem *ki* vagy *aki, mi* vagy *ami, mely* vagy *amely, minő* vagy *aminő*, következképpen: *mikor* vagy *amikor, hol* vagy *ahol* stb. is mind egyazon függő mondatot vezérlő szókul tekintendők. Minden föltevés, mely eme nyelvtani elvvel ellenkezik, csak arravaló, hogy a mutatónévmás fogalmát zavartta, bonyolultta tegye.

Minthogy tehát se nem névelő, se nem mutatónévmás a szóban forgó *a*, mi legyen tulajdonképen? Nézetem szerint nem más, mint azon távolra mutató elem vagy szócska, melynek viszonytársa a közelre mutató *e*. Ezek fennállását, úgyhiszem, senki sem tagadja. Nem egy szónál fordulnak azok elé; és pedig a szónak majd előtte, majd utána, — néha mind előtte, mind utána állván, s az *m, n* betűkkel együtt ragokat képezvén, *p. a-m-az, e-m-ez, a-m-oda, e-m-ide, a-m-ott-a-n, e-m-itt-e-n*; s — a köznép nyelvén: *ott van a! itt van-e!*

Azon szók, melyekhez *e* két szócska járul, két csoportozatra oszlanak. Az egyik csoportozatot képezik azon, határozott értelmű

szók, ú. m. tárgy-, minőség- és mennyiségjelentő névmások, egyszóval: nevek; továbbá igehatározók, illetőleg kötszók, melyekre a szóban forgó: *ki, mi, mely, hol* stb. szók visszavonatkoznak. Mutató szócskával e szerint a következők: *am-az, em-ez, am-olyan, em-ilyen, am-annyi, em-ennyi, am-ott, em-itt, am-úgy, em-így* stb. stb. Ezen, amúgyis határozott értelmű szóknak az *a* és *e* szócskák csupán csak nyomatékot adnak.

A másik csoportzatot képezik az értekezésem tulajdonképeni tárgyát tevő visszamutató szók; s az *a* szócskával együtt, mint a mely ezekhez egyedül és kizárólag járul, ilyen alakot öltenek: *aki, ami, amely, amennyi, ahol, amikor, amig, avagy* stb. Ezekben különösen sem a közelség, sem a távolság eszméje nem rejlik; ezekhez tehát csak egyik szócska járulhat; s az, természetszerint, az *a*, melynek távolra mutatása a visszavonatkozás fogalmával összeegyeztethető. Az *a* szócska itt a kérdésből való átmenetet segíti elé a határozottság *felé*; tehát — ha csekély mértékben is — inkább jelentmény-határozó természetű, s mint ilyen, a névelőhöz közeledik; míg az *a*, *e* szócskapár a távolság és közelség eszméjét nyomatósítja az első csoportzatbeli szóknál; ennél fogva inkább *rámutató* természetű, s mint ilyen a mutató névmáshoz közeledik.

A mutató szókhöz járuló *a*, *e*, miután a közbeszúrát segélyével képzett *am*, *em* ragba beleolvadt, mutató *elemnek*, — a visszamutató szókhöz közbeszúrát nélkül, függetlenül járuló *a* pedig *mutató szócskának* nevezhető.

A mutató elem, és mutató szócska azon *szókkal*, a melyekhez járulnak, szoros kapcsolatban állnak, s egymással föl nem cserélhetők, p. *amott, amolyan, emitt, emilyen*; nem pedig *e-m-ott, a-m-itt, e-m-olyan, a-m-ilyen*; és szintígy; *aki, ami, amely, amidőn*; nem pedig: *eki, emi, emely, emidőn*; míg ellenben a tárgymutató névmás két alakja főnév és névutó előtt egyaránt szabadon mozog, p. *a* részben, *e* részben, *az* érdemben, *ez* érdemben, *a* nélkül, *e* nélkül, *az* iránt, *ez* iránt stb.

A felhozottak alapján a visszamutató szók csak a távolra mutató *a* szócskával egyesíthetők; s minthogy ezek (kivéve a *hol* szót az ilyen felkiáltásban: *ahol a! ehol e!*) mind mássalhangzón kezdődnek, az *a*, mint említém, közvetlenül járul azokhoz: *a-ki, a-mi, a-hol* stb.; az *a* és *e* pedig *a mutató* szókkal, melyek egytől-egyig magánhangzón kezdődnek, az *m* betű közvetítése mellett egyesül.

Ezen *m*, egyfelől mint közbeszúrat, másfelől mint csaknem valaményi visszamutató szónak kezdőbetűje, e két szócsoporthozat különleg igen hasonlónvá teszi, p. *amarra*, *emerre*, *a-merre*; *am-annyi*, *em-enyi*, *a-mennyi*; *am-olyan*, *em-ilyen*, *a-milyen* stb.

E közbevetett *m* legjobban mutatja, mily lényeges a különbség a mutató elem, vagy szócska, s a mutató névmás között. *Emennek* még *a*, *e* alakjában is mindig lappang a *z* betű, p. *a(z)* nélkül, *e(z)* mellett; míg a mutató elem, nem bírván *z*-vel, másféle közbeszúráthoz folyomodik, valahányszor magánhangzón kezdődő szókhöz járul. Így például, mily nagy a különbség e két szó között: *amaz*, és *azaz*. Az *amaz* csak *egy* szó; míg az *azaz* kötszó egész mondatot képez: (*az az*, *hog*y stb. = *illud est illud*). Épen így: „*amilyen*“ visszamutató név; „*az milyen*“ pedig kérdező, vagy felkiáltó mondat. A *z* betű tehát határvonalt jelöl ki a mutató elem, vagy szócska, s a mutató névmás közt.

Szerintem három, egymásból kifejtett, rokontermészetű, de mégis különböző alak forog itt szóban:

1) *a*, *e* mutató elem, vagy mutató szócska, a melynek sajátosságait és szerepét taglalom. Ebből lett, a *z* hozzájárultával:

2) *az*, *ez* mutató névmás. Emennek távolra mutató alakjából fejlődött:

3) *az* illetőleg *a*, névelő.

A mutató elemnek mutató és határozó ereje leggyengébb, leg-halványabb; mert legáltalánosabb. E szócskák névhez, határozóhoz, kötszóhoz járulnak egyaránt. Ily különböző beszédrészek közé csak is teljesen ki nem fejlett alak vegyülhet. E fejletlenséget pedig arról ismérjük meg, hogy az ilyen alak önállóan nem használható, külön elé nem adható; mert így nem bír felfogható értelemmel. Az ilyen alakból természetesen fejlődött ama két beszédrész, melyek csupán csak *névre* mutatnak, s csak *ennek* adnak határozott értelmet, tudniillik: a tárgymutató névmás, s emennek szüleménye, a névelő *).

Az említett alakok némely esetben külsőleg egészen hasonlóak. Csoda-e, hogy egyszer-másszor összetévesztetnek? E mondat-

*) A névelőt illetőleg ismétlem, hogy az kivételesen egypár időhatározónak, s általában a *nevekből* alakuló igehatározók felsőfokának is szokott nagyobb nyomatékat adni (*a múltkor*; *a legritkábban*).

ban például: „*a* szerint, amint *a* felek megegyeznek“ — az első *a* mutató névmás; a második mutató szócska; a harmadik pedig névelő. Némelykor a mutató névmást csak hangsúlyozás útján különböztetjük meg a névelőtől, p. „egyek vagyunk **a** részben (t. i. *azon* részben; *azon* tekintetben) és: „nincs hiba *a* részben, de van az egészben.“ Amott mutató névmás, emitt névelő az *a* és *az*.

A magyarnak azt sugallá nyelvézéke, hogy a mutató névmásnak *az* és *a* alakját megnevezett tárgyra mutatólag, vagyis: *azon*, *ama*, *az a* helyett — óvatosan használja; minthogy ez a névelővel összetéveszthető. Látjuk is, hogy ezen alak mindössze is csak egypár főnévre mutatólag szerepel, a melyekkel együtt tágabb értelemben vett határozókat képez, ú. m.: *a* tekintetben, *a* részben, *az* érdemben stb. De nem mondjuk egyszersmind: *a* ház, *a* kertben (*azon* értelemben, hogy: *azon* ház, *azon* kertben). A közelre mutató alakot ellenben, mint az: *ez a*, *ezen*, *eme* szók rövid helyettesítőjét, megszorítás nélkül használjuk, p. *e* ház, *ez* emberrel stb.

A hol névelő áll, ott a névelős szóra esik a hangsúly, a hol pedig mutató névmás, vagy mutató szócska fordul elő, ott *eze*ken nyugszik a hangsúly. A mutató névmást illetőleg a fölebbi példára hivatkozom (*a* részben, és *a* részben). A mutató szócskára nézve a következőt idézem: „ne feszegessük, amit úgysem másíthatunk meg.“ És: „ne feszegessük a *mit*.“ — A magyarban tehát, mint látjuk, a három *a*-nak szabatos meghatározása a nyelvtani elvek és szabályok legszigorúbb alkalmazását teszi szükségessé.

Foglaljuk röviden össze a mondottakat:

A *ki*, *mi*, *mely*, *hol*, *mikor*, *még* stb. visszamutató, visszavonatkozó szók nyomatosítására szolgáló *a* se nem névelő, se nem mutató névmás, hanem *mutató szócska*. Ezen elmélettel a következő elvek állnak összefüggésben:

a) A névelős szó, s a mutató névmás mindig csak független mondatnak szolgálnak alapjául; következésképen nem érintkezhetnek a visszamutató szókkal, melyek csak függő mondatot vezérlenek, s már ennél fogva is határozatlanok.

b) A mutató szócska csak a visszamutató nevekhez, és — a *mily* névelő kivételével, melyet szintén nyomatosít*) — igehatározókhöz, illetőleg kötszókhöz járul. Ennél fogva:

*) Az ilyen mondatban: „*Mily* szép vagy!“ „*Mily* nyájasan fogadott.“ „*Mily* sőtétre fessem az ajtót?“ — a *mily* melléknévhatározó, illetőleg: *névből* alakúlt

c) A mutató szócska soha sem állhat névutó előtt, mint a mely csak előtte álló nevet határoz meg, s e szerint vagy magával a névvel, vagy az ennek helyét pótló mutató névmással érintkezik. A mutató névmás határozója tehát csak névutó lehet.

Ebből az következik, hogy a mássalhangzón kezdődő névutók előtti *a* is csak mutató névmás lehet; akár *aki*, *ami*, akár *hogy* (kötszó) a viszonyzó; sőt ha nincs is viszonyzó. Mert az *a* ezen esetekben is *névre* mutat, s már ennél fogva sem lehet mutató szócska. Például: „*a végett* jöttem, *hogy* tanácskozzunk.“ Ez annyi, mint: „*az-ért* jöttem, *hogy* stb. — Vagy, viszonyzó nélkül: „*a miatt* haragszol?“ t. i. „*azon* dolog miatt haragszol?“ Itt az *a* csak úgy mutató névmás, mint a következő összetett mondatban: „haragszom *a miatt*, amit tettél velem“ *).

A helyesírás kérdésére visszatérve, ismétlem, a mit a jelen értekezés első részében mondtam, azt tudniillik, hogy a Nagy-Szótár készítői által e részben megállapított írásmódot, vagyis: a mutató szócskának az illető szókkal való összevonását teljesen igazoltnak tartom.

Az összevonás nemcsak azért helyes, mert az *a* a szóban forogó esetekben mutató szócska, s mint ilyen egyszerű elötoldatot, előtétet képez; hanem azért is, mert a nagy számba rúgó visszamutató, visszavonatkozó szók nem ritkán névelős főnevek gyanánt állnak a mondatban; s ekkor az *a* — anévelő — természetesen, különírandó. Ebből az következik, hogy ugyane szókkal a másik *a* — a mutató szócska — összevonandó, hogy a fenforgó értelemkülönbség az írásban, mint a beszéd hű rajzában, legottan tűnjék föl.

igehatározók határozója. Ez, visszavonatkozólag használva, természetesen, elfogadja az *a* szócskát, p. „A mily jó ő maga, oly gonosz a testvére.“

*) Az akadémiai Szótár nagyérdemű szerkesztőit a következő körülményre bátorítok figyelmeztetni. A N.-Szótárban az *amiatt* szónál eme példaidézés után: „*amiatt* jöttem, *hogy* értekezzen veled“ — a következő tétel áll:

„*Ha az a nem csupán mutató, hanem névmás*, akkor a viszonyzó *aki*, vagy *ami*, s ekkor elválasztva írandó.“

Mellőzve ezúttal a különírás és összevonás kérdését, azon föltevással szomben, hogy a *miatt* előtti *a* pusztá mutató is lehet, az értekezésem c) pontjában felhozottak alapján azt a szerény észrevételt teszem, hogy a *miatt* előtti *a* soha sem lehet mutató szócska; soha sem lehet más, mint az mutató névmás. Hogy nyelvtani fejtegetésekben névelő is lehet, magában értetik.

A magyarban három *a* fordul elé. Ezek egyikét, a névelőt, mindig, kivétel nélkül, másikat pedig, a mutató névmást rendszeren a szóktól elválasztva írjuk. Helylyelközzel e kettő is — mint főlebb kimutattam — fölcseréltetik egymással. Épen ezért kellene az összetéveszthetés eseteit ritkítanunk; a mit minden bizonynyal elérnénk azon esetre, ha a három *a*-nak egyikét — a szóban forgó mutatót — az illető szókhöz csatolnók.

Tudtommal jelenleg csak a *vagy*, s itt-ott a *hol*, *hova*, *honnan* kötszókkal vonatik össze az *a*. Okát keresem. Ha névelő ezen *a*, akkor az itt idézett szók előtt is az; s ekkor ezek előtt is külön kellene állnia. Ha pedig nem névelő, hanem mutató szócska, akkor kivétel nélkül valamennyi visszavonatkozó szókkal össze kellene azt vonni. Azon föltevés, hogy ezen *a* mutató névmás, ha alapos volna, sem változtatna a dolgon; mert a mutató névmás is gyakran olvad az illető szóval össze; p. *ezalatt*, *azután*, *mindamellet* stb. A mutató szócskának a visszamutató szókkal való összevonását tehát czélszerű írásmodnak tartom. Egyébiránt, bármint álljon e részben a helyesírás kérdése, s ha a tisztelt közönség nem állna is el az eddigi szokástól, úgy vélekedem, hogy a nyelvész kötelességet teljesít, a midőn buvárkodásának szükségképeni következésére utalván, ezt javaslatkép eléterjeszti.

Miután a mutató szócska nyelvtani szerepét általánosságban jeleztem, befejezésül e szereplés részleteit illetőleg mondom el röviden nézeteimet. A mutató szócska használatának kérdése a következő fölvekre vezethető vissza:

1) a mutatószócska a visszamutatást nyomatossá teszi. A nyomaték szüksége leginkább ott forog fenn, hol a visszavonatkozást bizonyos tárgyra különösen rámutatólag akarjuk kifejezni. A hol ennek szüksége fenn nem forog, ott az *a* mellőzhető; a nélkül azonban, hogy annak kitétele ez esetben is, hiba volna; mert a visszamutató határozottabb eléadása soha sem lehet hiba. Mondhatjuk tehát, például: „én, *ki* mindig búsulok“; vagy: „én, *aki* mindig“ stb. „Ő, *ki* oly vig volt“; vagy: „ő, *aki*“ stb. „Itt, *hol* annyit szenvedek“; vagy: „itt, *ahol*“ stb. „Midőn látom“; v. „amidőn látom.“ — A következő mondatokat ellenben csak a mutató szócskával együtt fejezhetjük ki szabatosan, s magyarosan: „csak olyant választok, *akit* szeretek“; „*amelyiket* czélszerűnek tartom, *azt* fogadom el“;

„segíts, *ahol* és *amikor* csak lehet“; „Pál jeles ember; *amiért* is mindnyájunk tiszteletét bírja.“

2) Valahányszor nem egészen világos a szónak visszavonatkozása, nehogy kérdő szónak tekintessék, mutató szócskával kell élni. A kétértelműség leginkább ott áll elő, hol a visszamutató szót az ige — még pedig előtétés igekötő nélkül — nyomban követi; vagy, a hol a létige elhallgatásával a visszamutató szót követő beszédrészek a mondat értelmét legott ki nem mutatják. Ilyenkor az élőszó hangsúlyozással enyhíthet a bajon; de az olvasó csak akkor veszi észre a tévedést, a mikor már végig ment a mondaton; például: „Hova hinak, oda megyek“ — (e helyett: *ahova* hinak). „Mi tetszik, azt teszem“ (e h. *ami* tetszik). „Annak adom vissza, kié (e h. *akié*). „Ki nem akarja elismerni, hogy stb.“ (e h. *aki* — —). „Mi alkalmas arra, hogy stb.“ (e h. *ami* — —). Az idézett példák eléggé mutatják, hogy a mutató szócska elhagyásával értelemzavar támadhat. Főlöszleges mondanom, hogy a felhozottak a *vagy*, *még*, *midőn* szokat nem illetik; miután ezek mutató szócska nélkül is mindig *csak* visszavonatkozó szók.

3) Az *a*-t azon csonka mondatokban is használjuk, melyekben a visszamutatás tárgya kitéve nincsen; p. „megtettem úgy, *ahogy*“ — „ameddig, addig csak viszem“; „fizetk akkor, *amikor*“. — A következő összetételnél: *annyira mennyire* kivételt tesz a nyelvszokás, a *mennyiben* itt az *a* el is maradhat.

4) Némely szóval mindig együttjár az *a*. Ezek a következők: *ahány*, *ahányszor*, *amint* (németül: so wie), *ahogy* (so wie), *amint* (so bald als). Például: „*ahány* forintot ma félretesz“ stb.; — *ahányszor* ide jön“ stb.; — „*amint* vetsz, úgy aratsz“; — „*amint* meglátott, azonnal távozott“; — „*úgy* mondom el, *ahogy* tudom.“ — Nem mondjuk e szerint: „*hány* forintot megtakarítasz, annyi marad zsebedben“; — „*hányszor* ide jön“; — „*mint* vetsz, úgy aratsz“; — „*mint* meglátott“ stb.

5) Némely kötszóhoz soha sem járul mutató szócska. Ilyen kötszó például a *mint*; de csak következő nemében a hasonlításnak: *úgy* — *mint*; *oly* vagy *olyan* — *mint* (p. *oly* szép, *mint* az angyal; nagyobb, *mint* én; én színt *úgy* ember vagyok, *mint* te stb.).

Hasonló kötszók ezek: *mihelyt* — azonnal; *minél* — annál; annál inkább — *mivel*; végre a nem-hasonlító *hogy*, melynek, mint tudjuk, többféle szerep jutott nyelvünkben, p. „látom, *hogy* sietsz“;

— „itt az idő, hogy tegyünk valamit.“ — A széphanag, a beszéd folyékonyasága, s kötött beszédben a hang- és versmérték a mutató szócskának majd alkalmazását, majd ismét elhagyását igényelhetik; de ezen igények másodrendűek a főtekintettel szemben, mely azt követeli, hogy a visszavonatkozás könnyen érthető, legott világos, egyszóval: határozott legyen. Erre való az *a*; ezen — a szó teljes értelmében *visszamatató* szócska.

Ezek azok, miket az *a*, *e* mutató elemről általában, s az *a* mutató szócskáról különösen elmondani szükségesnek tartottam. Az előadottakból kitetszik, hogy a szóban forgó *a* nyelvünkben elég fontos szerepet játszik arra nézve, hogy a nyelvész figyelmét ki ne kerülje.

A Magyar Akadémia, s különösen a Nagy-Szótár érdemes szerkesztői által e szócska miségét illetőleg kifejtett elmélet érvényesítésével azt nyerné nyelvészetünk, hogy a névelő és a mutató névmás fogalmának, s működési körének tisztasága megőriztetnék, s minden hibás következtetésnek, melyet a mutató szócskának e nyelvtani alakokkal összetévesztése szülhetne, eleje vétetnék.

Az Akadémia elvének elfogadását tehát a magyar nyelvészet érdeke kívánja. Ennek sikerülése esetére szerencsésnek vallanám magamat, ha az értekezésemben felhozottak a siker kivívását elősegítnék, s jelesen az általam mélyen tisztelt nyelvtanárok helyeslésével találkozónának. Ha azt el nem érhetném, a kívánt siker kieszközlését avatottabb tollból folyó bizonyítékoktól várom; buzgón óhajtván, hogy e kérdésben a Magyar Tudományos Akadémiának alapos elmélete, czáfolhatatlan elve, s az erre alapított írásmód is, diadalra jusson.

JOANNOVICS GYÖRGY.
